

**Gurály Zoltán - Győri Péter -
Mezei György - Pelle József**

A margó szélén

*Hajléktalan emberek Budapesten
a századforduló éveiben
(1999 - 2000 - 2001)*

Konferencia: „Hajléktalanság 2002” Salgótarján

megjelenés: Esély 2002

„Egy átlagos téli estén - 1999 február 3-án, szerdán délután 5 óra és éjjel 12 óra között, amikor a napi hőmérséklet -5 C fok volt - tizenöt kérdésből álló adatlapot vetünk fel a fővárosban lévő hajléktalanszállók igénybevevői körében. ... Ezzel egy időben (18 óra után) a "téli krízis akció" keretében a pályaudvarokon meleg teát és szendvicset osztó szolgálatok is feltették e kérdések egy részét a hozzájuk forduló 360 igénybevevőnek. ... A kérdezés egyik célja egy világosan áttekinthető "pillanatfelvétel" elkészítése volt a fővárosi hajléktalan-ellátó szolgálatokat egy adott időpontban igénybevevőkről, másik célja egy olyan, minden évben megismételhető információgyűjtés elindítása volt, amely lehetővé teszi a szolgáltatások igénybevevőinek időbeli összehasonlítását, egyes változási tendenciák nyomon követését - az ellátó rendszer folyamatos értékelése és továbbfejlesztése érdekében.”¹

Elhatározásunkhoz híven azóta minden évben, 2000. és 2001. február 3-án is megismételtük az adatfelvételt, úgy, hogy közben egy-egy kisebb kérdéscsoportot megváltoztattunk, annak érdekében, hogy egy-egy bennünket különösen érdeklő problémát részletesebben is megismerhessünk.

Ennek megfelelően ebben az írásunkban először azt foglaljuk össze, hogy mit mutat a három éves adatfelvétel a fővárosban élő hajléktalanok összetételére, annak időbeli változására vonatkozóan, majd az adatok segítségével megpróbálunk egy korábbanál differenciáltabb képet bemutatni az otthontalanság - lakástalanság - hajléktalanság - fedélnélküliség tartalmi és időbeli összefüggéseiről, közelebbről megvizsgáljuk a segítő és társas kapcsolatok jelenlétének struktúráját, végül azt, hogy kiket, s milyen atrocitások, bántalmazások érnek a hajlék nélküli világban.

Az adatfelvételek ideje (február 3.), helye (fővárosi hajléktalanszállók és utcai szolgálatok által ellátott közterületek) és módszere lényegében nem változott a három év alatt². Közterületen igyekeztünk megkérdezni mindenkit, akit valamilyen módon el

¹ Jelen írásunk ismertnek feltételezi az 1999. évi felvétel adatait és elemzését tartalmazó korábbi tanulmányunkat: **Bényei Zoltán - Gurály Zoltán - Győri Péter - Mezei György: Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról - 1999. Esély, 2000/1.**

² Míg 1999-ben csak 46 embert tudtunk megkérdezni a közterületen lévők közül, addig 2000-ben már 440, 2001-ben 329 ember adatait tudtuk felvenni szálláshelyeken kívül. Három intézmény mindhárom alkalommal elzárkózott az együttműködéstől, így összesen mintegy háromszáz férőhelyre vonatkozóan nincsenek adataink (ezeken a helyeken csak a szálló előtt várakozók között tudtunk néhány embert megkérdezni). A vizsgálatban résztvevő intézmények szállóin mindhárom alkalommal nagyjából ugyanannyi, kb. 2800 férőhely állt a hajléktalan emberek rendelkezésére.

Változást jelentett, hogy egy 80 fős szálló 2000-ben megszűnt, a „Torgyán-vonat” (Árpádházi Szent Margit Alapítvány szállója) 2000-ben kezdte meg működését 100 férőhellyel, mely később csak félházal üzemelt, 2001-re bezárt a Gyenes utcai szálló, és a Borszéki úti hajléktalan orvosi rendelő várójában kialakított ideiglenes szálláshely.

A Fővárosi Szociális Központ és Intézményei is csökkentette a férőhelyszámait ebben az időszakban. A József nádor téri női szálló az utolsó felvételből kimaradt, mivel átkerült az

tudtunk érni. Vettünk fel kérdőíveket a tea-járatoknál³ megjelenők között és az utcai szolgálatok, valamint a krízis autó által ismert helyszíneken.

A hajléktalanellátó intézményekben végzett munka során, vagy éppen a várost járva óhatatlanul újabb és újabb benyomások érnek bennünket, melyekből megpróbálunk valamiféle következtetéseket levonni arra vonatkozóan is, hogy vajon hogyan változik „a hajléktalanok” összetétele. E benyomások alapján például úgy érzékeljük, hogy több fiatal, több nő, több magatehetetlen, beteg ember kerül ebbe a helyzetbe, mint korábban. Immár három év összehasonlítható adatai számos ilyen hipotézisünket megdöntötték.

Változás leginkább az *egészségi állapot, munkaképesség és munkajövedelemmel való rendelkezés* területén tapasztalható. A szállásokon, közterületeken élők közül egyre többen közlik, hogy ők munkaképtelenek, s talán ezzel (és a segítők munkájával) függ össze, hogy némileg nőtt a valamiféle tb-ellátásban részesülők aránya is. Ennek ellentmond viszont, hogy érzékelhetően nőtt a munkabérből élők aránya az elmúlt években, csökkent a jövedelemnélküliek, a segélyből élők aránya. Eközben némileg átalakult a fővárosi hajléktalanellátó rendszer belső struktúrája is: korábban a megkérdezettek többsége átmeneti szállón lakott, mára jelentősen megnőtt az éjjeli menedékhelyeken alvók⁴, megduplázódott a hajléktalan bentlakásos intézményekben (kórház, lábadozó, szociális és rehabilitációs otthonok) tartózkodók aránya.

Oltalom Egyesülethez, amely szervezet a kezdetektől elzárkózott az együttműködéstől. A Szeretet Misszionáriusai Rend Tömő utcai intézménye viszont az 1999 évi elutasítás után 2000-től már lehetővé tette a kérdezést a szállón.

³ A téli esteiken utcán teát és szendvicset osztó karitatív szolgálatok.

⁴ Ez elsősorban az ismertetett intézménybezárásokból, újak nyitásából, illetve egy-két esetben az adatfelvételben való részvételi szándék megváltozásából adódik.

A kérdezettek összetételének változása 1999 - 2001. között

| | 1999 (%) | 2001 (%) |
|-----------------------------|------------|------------|
| Munkaképtelenek aránya (%) | 34 | 46 |
| Tb ellátásból él | 28 | 32 |
| Munkabérből él | 41 | 49 |
| Jövedelemnélküli | 20 | 13 |
| Segélyből él | 12 | 6 |
| Együtt | 100 | 100 |
| Átmeneti szállón él | 58 | 40 |
| Éjjeli menedékhelyen él | 37 | 48 |
| Bentlakásos intézményben él | 5 | 12 |
| Együtt | 100 | 100 |

Lényegében változatlan maradt viszont az elmúlt néhány év alatt a fővárosi szállókon, közterületeken megfordulók *korösszetétele, a férfiak és nők aránya, iskolai végzettség, illetve ideiglenes és állandó lakcím szerinti összetétele*. Ez annál is figyelemre méltóbb, mivel nem ugyanazokról az emberekről van szó - a három felvétel során a megkérdezettek 85 %-a kicserélődött. Korábban (benyomásaink alapján felállított pesszimista hipotézisünk alapján) azt gondoltuk, hogy a fővárosi hajléktalan-sorban élőket - kisebb eltérésekkel - lényegében minden évben ott fogjuk találni megkérdezettjeink körében. Meglepett bennünket, hogy ez az egyszerűnek tűnő előfeltevésünk mennyire nem igazolódott be. A 2001. február 3-án megkérdezett 2522 ember 29 %-ával találkoztunk az egy évvel korábbi adatfelvétel során is, 24 %-ukkal két évvel korábban, 15 %-ukkal mindhárom időpontban. **Ez azt mutatja, hogy a fővárosi szállókon, közterületeken élők mintegy 1/3-ának „lakhatási” helyzete évek óta nagyjából változatlan, miközben több, mint 2/3-uk „ki-bemozog”, nem tölt éveket egyhuzamban hajléktalan szállókon, közterületen.** (Az átmeneti szállókon megkérdezettek 1/4-e, az éjjeli menedékhelyeken lakók 1/10-e, a közterületeken felleltek 1/20-a került bele mindhárom évben a megkérdezettek körébe.)

Ugyanakkor ez arra is rávilágít, hogy azoknak a száma, akik néhány év leforgása alatt megfordulnak a szállók és a fedél nélküliek világában többszöröse annak, mint ahány ember éppen egy éjszakán ezeken a helyeken alszik.

Fölmerül a kérdés, hogy ha a fővárosi szállásokon, közterületeken megkérdezett hajlék nélküli 2522 ember közül csupán 376 fő tartózkodott hasonló helyen egy, illetve két évvel korábban is, miközben 1953 megkérdezett válaszolta azt, hogy már több mint két éve hajléktalan⁵, akkor vajon hol van az a két-kétezer ember, akiket a legutóbbi, vagy azelőtti adatfelvételkor ezeken a szállásokon, közterületeken találtunk, s most nem voltak a megkérdezettek között?

Hivatkozott korábbi tanulmányunkban - a fogalmi meghatározások újragondolásával, az ellátó rendszerre vonatkozó lehetséges következtetésekkel együtt - megfogalmaztuk azt a hipotézisünket, mely szerint a hajléktalanság egy olyan életforma, melynek során az **otthonatlan - lakástalan - effektív hajléktalan - fedél nélküli** élethelyzetek váltják egymást, az egyikből a másikba gyakoriak a mozgások, s e „lakhatási” módbeli váltások egyik, de nem egyetlen állomása a hajléktalanellátó intézményrendszer: *a tágabb értelemben vett hajléktalanok (az otthonatlanok) köre az ellátó rendszert egy adott időpontban igénybevevők körénél jóval szélesebb, miközben az ellátó rendszert egy adott időpontban igénybevevők körén belül is egyszerre találjuk ott azokat, akik az említett különböző helyzetekben voltak korábban, vagy lesznek később egy-egy hosszabb-rövidebb időszakon keresztül.* Részben e hipotézisünk helytállóságát próbáltuk megvizsgálni következő adatfelvételünk során.

Otthonatlan idő

2000. február 3-án feltettük azt a kérdést is, hogy: *"Az elmúlt egy év során hány hetet töltött: közterületen, hajléktalan szállón, lakásban, BV intézetben, kórházban?"* Ennek segítségével egyfajta mikro-időmérleg készíthető arról, hogy a megkérdezettek különböző csoportjai - főbb lakhatási típusok szerint - hol aludtak az év 52 hetében. A megkérdezettek együttesen az év 52 hetéből átlagosan 29 hetet, tehát több mint az év felét hajléktalan szállón töltötték, átlagosan 8 hetet húztak ki az utcán, közterületen, 7 héten keresztül lakásban laktak, s átlagosan 4 hét telt el kórházban, 1 hét BV intézetben.

Ezek persze olyan idő-átlagok, melyekben mindenki benne van, az is, aki egész évben utcán élt, s az is, aki egy napot sem. Megkérdezettjeink 65 %-a egyáltalán nem aludt az utcán, 70 %-a nem töltött éjszakát lakásban, 96 %-a elkerülte a BV intéze-

⁵ Ilyen mértékű eltérést a válaszok - amúgy feltételezhető - pontatlansága önmagában bizonyosan nem eredményezhet.

tek világát, 76 %-uk nem volt kórházban. Az összes megkérdezett 23 %-a egy hetet sem töltött el hajléktalan szállón. Ebből esetleg azt is gondolhatnánk, hogy a többség nyilván mindvégig hajléktalan szállón lakhatott - hiszen ott is kérdeztük meg őket. Azonban erre rögtön rácsófol, hogy a megkérdezetteknek csupán 30 %-a lakott egész évben szállón, 47 %-uk szállón is lakott az év során, s máshol is. Ezt érdemes részletesebben is megvizsgálnunk, most azonban térjünk vissza még az egyes csoportok éves mikro-időmérlegeinek néhány figyelemre méltóbb mozzanatára.

A fiatalok (a 29 évesnél fiatalabbak) az átlagos idő dupláját (12-19 hetet) töltötték lakásban, a középkorúak a többiekénél valamivel több időt tartózkodtak utcán (10 hetet), az idősek pedig a többiekénél többet voltak kórházban (10 hét). A nők átlagosan fele annyi időt (5 hetet) éjszakáztak közterületen, mint a férfiak (9 hetet), viszont hosszabb időt töltöttek hajléktalan szállókon. Némileg meglepő, hogy az iskolai végzettség szerint is különbségek mutatkoznak, amennyiben a nyolc általánossal sem rendelkezők hosszabb ideig voltak az utcán, vagy (feltehetően az idősebbek) kórházban, míg a közép-, vagy felsőfokú végzettséggel bíró otthontalanok náluk kétszer annyi időt (5 helyett 9-10 hetet) laktak lakásban az év során. A jövedelemnélküliek a többiekénél több mint kétszer hosszabb időt töltenek el az utcán (átlagosan 19 hetet), ugyanezt találjuk azok körében, akik csoportban (bandában) élnek, s nem magányosak.

Ami talán a legérdekesebb számunkra, hogy az éjjeli menedékhelyeken tartózkodók ugyan átlagosan egy hónappal több időt (7 hetet) töltöttek közterületeken az átmeneti szállókon lakókhöz képest (3 hét), azonban szintén átlagosan egy hónappal hosszabb ideig laktak lakásban is az év során (9 hetet) átmeneti szállókon élő társaikhoz képest (5 hét).

A "hajléktalan létbe", de legalább is a hajléktalan ellátásba való "belépés" irányát azonban ennél is markánsabban mutatja, hogy azok, akik azt válaszolták, hogy egy éven belül, vagyis a kérdés előtti év során váltak hajléktalanná együttesen átlagosan csupán 16 hetet (négy hónapot) töltöttek hajléktalan szállón, a többi idő kisebbik részét (átlagosan 4 hetet, egy hónapot) közterületen töltöttek, míg 24 hetet, vagyis együttesen átlagosan 6 hónapot még lakásban laktak. Ez alapvetően eltér a régebb óta hajléktalanoktól, s arra utal, hogy *a hajléktalanság csak kisebb részben vezet közterületen-alváshoz, sőt arra is talán utal, hogy az intézményekbe*

inkább a lakás-szerű lakhatásukat elveszítők kerülnek, s csak kisebb részben az utcák lakói. (Lásd erről korábbi tanulmányunk hipotéziseit.)

Érdekes azonban ennek egy kicsit részletesebben is utánanézni. A megkérdezettek közel fele kizárólag egyfajta lakhatási formában töltötte az elmúlt egy évet. E csoport döntő többsége, az összes megkérdezett 1/3-a csak hajléktalan szállón lakott, 1/10-ük csak lakásban, illetve egyfolytában utcán aludt. A megkérdezettek másik fele több fajta lakhatási formában is megfordult az év során. Ők azok, akik utcán és/vagy szállón és/vagy lakásban is laktak. Ugyanannyian laktak az év során utcán és szállón, vagy lakásban és szállón, fele annyian utcán is, szállón is, lakásban is laktak az elmúlt 52 hét alatt, s csupán 3 %-uk lakott csak utcán és lakásban.

| | | |
|---|-----|-------------------|
| átmeneti szálló, menhely 33 % | | |
| 14 % | 7 % | 14 % |
| lakás 7 % | 3 % | utca 4% |

Ez ismét arra utal (immár sokkal kézzel foghatóbb információkkal alátámasztva), hogy az otthontalanok világában a különböző "lakhatási formák" között - legalább is az otthontalanok egy nem lebecsülendő körében - állandó mozgás van, s nyugodtan mondhatjuk, hogy ennek a mozgásnak a gyakorisága (és sajátosan szegényes változatossága) eddig igen kevés figyelmet kapott az ellátásban dolgozók, azt szervezők, szabályozók részéről.

Minél idősebb egy hajléktalan ember, annál kisebb a valószínűsége, hogy lakásban is megalhat (20-25 éveseknél 46 %, 60-69 éveseknél 16 %), és annál nagyobb a valószínűsége, hogy csak hajléktalan szállón aludt (20-29 éveseknél 25 %, 60-69 éveseknél 44 %). Közterületen legjellemzőbben a középkorúak aludtak néhány hetet az év során (40 %-uk), az idősebb-fiatalabb otthontalanok 70-75 %-a egyáltalán nem aludt közterületen.

A megkérdezett férfiak 7 %-a (149 fő) egész évben utcán élt, 30 %-uk (657 fő) esetében pedig előfordult olyan hét, amikor az utcán lakott az elmúlt évben. 13 nő, a

megkérdezett nők 3 %-a nyilatkozott úgy, hogy az egész évet az utcán töltötte, 21 %-uk (106 fő) pedig lakott néhány hetet az utcán.

Elgondolkodtató, hogy egyértelmű összefüggés mutatkozik a legmagasabb iskolai végzettség és az utcán alvás között (a 8 ált. alattiak 55 %-a, a felsőfokú végzettségűek 78 %-a egyáltalán nem aludt közterületen).

Az összes megkérdezett 65 %-a egyáltalán nem aludt közterületen az elmúlt évben, 29 %-uk (743 fő) töltött néhány hetet közterületen, 6 %-uk (154 fő) végig közterületen lakott. Ha azt vártuk volna, hogy az egy éven belül hajléktalanná váltak inkább az utcán tartózkodtak (még nem tudtak szállóra bekerülni), akkor tévedtünk volna: körükben kisebb arányban találunk olyanokat, akik kénytelenek voltak az utcán aludni. Ezzel szemben inkább a nagyon rég óta, több mint tíz év óta hajléktalanok azok, akik inkább kénytelenek voltak részben, vagy egész évben az utcán lakni.

Az egy éven belül hajléktalanná váltak többsége az év egy részében még lakásban lakott (65 %, az összes megkérdezettnél ez csupán 27 %), de a régebb óta, vagy akár már sok év óta hajléktalanok 1/5-e is aludt az év során lakásban.

Míg a jövedelemnélküliek körében az átlagosnál két - két és félszer nagyobb arányban vannak olyanok, akik egyfolytában közterületen tartózkodtak (17 %), vagy részben itt laktak (44 %), addig a különböző társadalombiztosítási ellátásokból élők körében a legnagyobb az aránya (77 %) azoknak, akik egyáltalán nem aludtak utcán. Meglepő módon hasonló tendenciát találunk, ha a lakásban alvás előfordulását tekintjük: az átlagosnál kicsit gyakrabban fordul ez elő a jövedelemnélkülieknél, s ritkábban a társadalombiztosítási ellátásokból élőkénél. Utóbbiak egyszerűen a többiekénél jóval nagyobb arányban (34 %) az év egy részét kórházban voltak kénytelenek tölteni.

Igen figyelemre méltó, hogy e szerény adatok is milyen markánsan visszatükrözik azt, hogy mennyire másképpen szerveződik a magányos és a csoportban/bandában élő hajléktalanok élete. A csoportban élők az átlagosnál (35 %) lényegesen gyakrabban alszanak közterületeken (57 %), de gyakrabban (34 %, az átlag 27 %) alsznak lakásban is, miközben sokuk egyáltalán nem veszi igénybe a hajléktalan szállókat (36 %-uk, ez az egyedül élőkénél 19 %), s közülük nagyon kevesen (alig 15 %-uk) laknak egész évben szállón (az egyedül élőkénél ez az arány 31 %).

Persze nem mindegy, hogy valaki éjjeli menedékhelyen, vagy átmeneti szállón kap-e helyet: az előzőek alig 21 %-a aludt egész évben hajléktalan szálláson, utóbbiak 46

%-a viszont minden éjjelt az átmeneti szállón tölthetett. Ennek a fordítottja is igaz, vagyis az átmeneti szállókon lakók körében kevesebben vannak olyanok, akik akár közterületen, de akár lakásban aludtak volna az év valamelyik részében.

Az éjjeli menedékhely tehát úgy "előszoba", hogy az itt megfordulók 40 %-a az utcán is lakott az év során, de 37 %-uk lakásban is aludt néhány hetet.

Korábbi elemzésünkben részletesen foglalkoztunk azzal a jelenséggel, hogy miért térhet el egymástól oly jelentősen a "hajléktalanná" válás ideje és az utolsó lakás elvesztésének az ideje. 2000. februárjában is feltettük a szokásos kérdést "*Mióta hajléktalan?*", s azt is, hogy "*Mikor lakott utoljára lakásban?*". Emellett azt is megkérdeztük, hogy "*Mikor aludt először hajléktalan szállón?*", mert kíváncsiak voltunk arra, hogy időben hogyan is kapcsolódnak egymáshoz ezek az események, például a hajléktalanná válást követően mennyi idő telik el, míg valaki egy szállóra eljut/bejut. Ezúttal is azt tapasztaltuk, hogy a kérdezettek válaszai teljesen megoszlának a lakás elvesztésének és a hajléktalanná válásnak a sorrendjét tekintve. A válaszadók fele (49 %) előbb valamikor elvesztette lakását (pontosabban kikerült abból a lakásból, ahol lakhatott), egy másik, nem sokkal kisebb részük viszont (40 %) időben régebbre helyezi hajléktalanná válását, bár még ezt követően is lakik lakásban. (Ez tulajdonképpen - miután módunk volt most részletesebben is megnézni, hogy ki hol, milyen lakhatási formákban töltötte az elmúlt egy évet - már egyáltalán nem meglepő.) Erre is alapoztuk azt a korábbi gondolatmenetünket, hogy meg kell különböztetnünk az *otthonalanságot - lakástalanságot - hajléktalanságot - fedél nélküli létet* egymástól, mert ezek ugyan egymáshoz is kapcsolódó, de mégsem azonos kategóriák, élet-helyzetek⁶.

Egyidejűségről - vagyis, hogy egyszerre vált valaki hajléktalanná és veszítette el lakhatását, s azóta nem is lakott lakásban - viszonylag igen kevesen számolnak be, a megkérdezettek alig 1/10-e. Ennél nagyobb azoknak az aránya, akik a hajléktalanná válás és az első hajléktalan szállón alvás egyidejűségéről számolnak be (a megkérdezettek 17 %-a).

A fentiekhez képest a fiatalabbak és idősebbek, vagy a férfiak és a nők között nem találunk lényeges különbséget. Némileg ismét meglepő, hogy az iskolai végzettség szerint megint olyan eltérés látható, hogy a magasabb iskolai végzettségűek köré-

⁶ Bényei Zoltán - Gurály Zoltán - Győri Péter - Mezei György: Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról - 1999. Esély, 2000/1.

ben kétszer akkora a hajléktalanná válással egyidejűleg szállóra kerülők aránya (24 %), mint a 8 általánossal sem rendelkezők körében (11 %).

Ami azonban ennél jóval elgondolkodtatóbb, az az, hogy minél régebb óta hajléktalan valaki, annál kevésbé fordul elő, hogy a hajléktalanná válás egyben szállóra kerülést is jelentett, vagy fordítva: az elmúlt egy-két évben jelentősen megnőtt annak a valószínűsége, hogy valaki hajléktalanná válásával egyidőben bement és bejutott egy hajléktalan szállóra. Az egy éven belül hajléktalanná váltak 39 %-a azonnal szállóra került, az 1-2 éve hajléktalanok 19 %-a, de mondjuk a több mint tíz éve hajléktalanoknak csupán 6 %-a mondta azt, hogy a hajléktalanná válással egyidőben jutott volna el szállóra.

De mennyi idő telt el - átlagosan - ezek között a forduló pontok, események között? Megelőlegezzük: nem kevés. A hajléktalanná válás és az első szállón lakás között átlagosan 21 hónap telt el⁷. Az egy éven belül hajléktalanná váltaknál átlagosan 6 hónap telt el a lakásvesztés és a hajléktalanná válás között, majd alig több mint egy hónap a szállóra való bekerülésig. Az 1-2 éve hajléktalanoknál 9 hónap telik el a lakásvesztés és a hajléktalanság között, majd átlagosan 4 hónap múlva kerültek először szállóra. Az időintervallumok így nőnek egészen addig, amíg például a több mint tíz éve hajléktalanoknál 27 hónap különbség mutatkozik a lakásvesztés és a hajléktalanság között és átlagosan 65 hónap, vagyis több mint öt év eltéréstől szólnak, míg a hajléktalanná válást követően először szállóra jutottak (hogy ez mennyire az emlékezés torzulásaiból adódik, s mennyire másból, azt megfejtani most nem tudjuk). Ismét azt találjuk, hogy az iskolázottság a hajléktalan világban is differenciál: a 8 általánossal sem rendelkezők közel három évet (34 hónapot) töltöttek el úgy lakás nélkül, hogy még nem tekintették magukat hajléktalannak, majd hajléktalanságuktól számított másik három év (34 hónap) múlva jutottak be egy hajléktalan szállóra, miközben a felsőfokú végzettségűek alig 2 hónapra teszik a lakásvesztésük és hajléktalanná válásuk közötti időt, s rá 15 hónappal laknak szállón.

⁷ Itt és a következőkben végig a 0 hónapokat, az egyidejűeket kiszűrtük, ők nem szerepelnek ezekben az átlagokban.

**A hajléktalanná válás és az első szállásra bekerülés között eltelt idő
(átlag, hónap)**

| Csoportok | Eltelt hónapok száma |
|--|-----------------------------|
| Összes megkérdezett | 21 |
| Egy éven belül hajléktalanná váltak | 1 |
| Egy-két éve hajléktalanná váltak | 4 |
| Több mint tíz éve hajléktalanná váltak | 65 |
| Kevesebb, mint 8 osztályt végeztek | 34 |
| Felsőfokú végzettségűek | 15 |
| Férfiak | 22 |
| Nők | 15 |
| Jövedelemnélküliek | 27 |
| Munkabérrel rendelkezők | 18 |
| Csoportban/bandában élők | 31 |
| Egyedül élők | 20 |

Mindez pontosította és megerősítette azon korábbi hipotéziseinket a „hajléktalanság” mibenlétéről, melyek szerint *ezek a helyszínek (közterület, szálló, szívességi lakás stb.) - minden keserű tapasztalat ellenére - nagyon sokszor nem „végállomások”, hanem állandóan váltakozó helyszínei, megállói a tágabb értelemben vett otthontalan élethelyzetben belüli sajátos mozgásoknak.* Az, hogy ezek a mozgások e helyszínek között végső soron körforgást jelentenek-e a lakhatás margóján belül, miközben mi a közterületeken, fapadosokon (éjjeli menedékhelyeken), szállókon e margó szélén lévőket találjuk fel egy-egy időpillanatban, lehetséges. Áttételesen ezt támaszthatja alá az az, írásunk elején említett tény is, hogy az általunk megkérdezettek összetétele egészében milyen nagy mértékű állandóságot mutat, miközben 85 %-uk valójában kicserélődött az elmúlt három év alatt. Talán a tágabb körű otthontalanok összetétele köszön vissza a szűkebb körben lebonyolított éves felvételeink során. Adataink segítségével (effektív hajléktalanok száma, „forgási sebesség”) esetleg az otthontalanok e tágabb körének számszerű nagyságrendjét is megbecsülhetnénk - ez azonban inkább egy következő, módszertani tanulmány témája.

„Miről szólnak” (kiket szolgálnak) a jelenlegi hajléktalanszállások?

A hajléktalanszállások két alaptípusa: az ún. *éjjeli menedékhelyek*, illetve az ún. *átmeneti szállások*, melyek egymástól teljesen különböző célok, ebből következően különböző ellátási előírások, mindennapi szabályok szerint szerveződnek (bejutás rendje, igénybe vétel hossza, bent tartózkodás napi rendje, ingyenes, vagy fizető stb.). Ennek megfelelően nyilván érdeklődésre számottartó, fontos kérdés, hogy vajon a kétféle intézménytípus használói között is fellelhető-e valamiféle – a szabályozásukkor előfeltételezett – különbözőség. Az első adatfelvétel során „meglepően” kis eltérést találtunk a különböző intézménytípusok használói között. Immár három adatfelvétel mentén érdemes közelebbről is megvizsgálni, hogy miben mutatkozik makacsul kis különbség a kétféle intézménytípust használók között, hol láthatunk állandósult eltérést, illetve az elmúlt három év esetleges változásaiból lehet-e valamilyen tendenciákra következtetni.

Elsőként arra a kérdésre próbálunk válaszolni, hogy az éjjeli menedékhelyeket igénybe vevők *demográfiai szempontból* mások-e, mint az átmeneti szállások lakói?

Ezt követően arra keressük a választ, hogy mennyiben vannak más *élethelyzetben*, mennyiben más az életmódjuk a két szállástípus lakóinak?

Majd azt a kérdést próbáljuk megválaszolni, hogy ha a fenti két válaszcsoport nem magyarázza kellően az adott szállástípus igénybevételét, akkor az *milyen egyéb tényezőkkel* hozható még összefüggésbe?

Szerintünk a hajléktalanügyi szabályozás, ellátásszervezés szempontjából is, de a hajléktalan világ jobb megértése szempontjából is fontosak lehetnek az e kérdésekre adható válaszok.

Nézzük először azokat a tényezőket, melyek lényegében függetlenek a kérdezett cselekvéseitől, számára objektív körülményként jelennek meg, illetve a hajléktalan lét előtörténetéhez tartoznak. Ilyen az életkor, nem, iskolai végzettség, de a társadalombiztosítási ellátás megléte is (melyet itt egy végleges állapot jellemzőjének tekintünk), valamint a hajléktalanná válás óta eltelt idő és a hajléktalanná válás oka.

(*Életkor*) Az elmúlt három év során a két szállástípusban ellentétes irányú változások zajlottak le: egyre fiatalabbak kerültek be az átmeneti szállásokra, ezzel egyidejűleg viszont növekedett az éjjeli menedékhelyeken az 50 év feletti aránya. Mi-

közben az átmeneti szállásokon lakók átlagos életkora folyamatosan csökken, aközben az éjjeli menedékhelyeken élők átlagos életkora erőteljesen növekszik. Az átlagos életkort tekintve tehát jelentős kiegyenlítődés következett be a két intézménytípus között.

(Iskolai végzettség) Fokozatosan kiegyenlítődött - az életkorral nyilvánvalóan szoros összefüggésben - az iskolai végzettség szerinti különbség is. Korábban az átmeneti szállásokon jóval többen éltek olyanok, akik legfeljebb 8 általánossal rendelkeztek, mára arányuk lényegében akkora, mint az éjjeli menedékhelyeken élők körében - láthatóan az elmúlt időszakban bekerülők alacsonyabb életkora, magasabb iskolázottsága következtében. Ezzel párhuzamosan megnőtt a szakmunkások aránya az átmeneti szállásokon (23-ról 37 %-ra), ami azért is érdemel figyelmet, mert ezzel a végzettséggel lehet a legkönnyebben alkalmi munkát vállalni és abból a megélhetéshez minimálisan szükséges jövedelmet előteremteni.

(Nem) Nem változott a két szállástípusban a nemek szerinti megoszlás, ez azonban, - mint azt már az 1999-es felméréskor megállapítottuk, elsősorban a férőhelyek nemek szerinti megoszlásával függ össze: a vizsgált időszakban a női férőhelyek száma az éjjeli menedékhelyeken növekedett, az átmeneti szállásokon kis mértékben csökkent. Csak megjegyezzük, hogy a női férőhelyek aránya az átmeneti szállásokon (24 %) mindvégig magasabb, mint a nők részaránya a fedél nélküliek körében (16%).

(Társadalombiztosítási ellátás) A tb. ellátásban részesülők aránya - nyilvánvalóan ismét szoros összefüggésben az életkorral - szintén erőteljes kiegyenlítődést mutat: az átmeneti szállásokon csökkent, miközben az éjjeli menedékhelyeken erőteljesen nőtt a valamilyen társadalombiztosítási jövedelemből élők aránya.

(Hajléktalanná válás óta eltelt idő) Miközben a hajléktalanná válás óta eltelt átlagos idő mindkét szállástípusban élők körében enyhén növekszik, aközben e mögött merőben ellentétes irányú változások figyelhetők meg a két szállástípust használók körében. Korábban a két intézménytípus közül az éjjeli menedékhelyeken aludtak nagyobb arányban azok, akik egy éven belül váltak hajléktalanná (s ezt az intézmény funkciója szerint „természetesnek” találtuk), mára ez meglepő módon megfordult, az átmeneti szállásokon nagyobb az egy éven belül (sőt a két-három éven belül is) hajléktalanná váltak aránya. 2001-ben az egy éven belül hajléktalanná váltak 36 %-a alszik éjjeli menedékhelyen, 38 %-a átmeneti szálláson, vagyis a hajléktalanná vá-

lást követően gyakorlatilag azonos eséllyel lehet bejutni a két szállástípus valamelyikébe.

Jelenleg még csak találgatni tudjuk ennek okát, de erre a kérdésre összefoglaló megállapításainknál még visszatérünk.

(A hajléktalanná válás oka) A hajléktalanná válás okait tekintve gyakorlatilag szintén eltűnt a különbség a két szállástípuson élők között. Az átmeneti szállásokon élők három év óta stabilan 2/3-a valamilyen személyi konfliktust jelöl meg hajléktalanná válása okaként, 1/3-a valamilyen egzisztenciális, gazdasági okot. Az éjjeli menedékhelyeken élők körében korábban ennél érzékelhetően alacsonyabb volt a gazdasági okokat említők aránya, azonban mára ez a különbség lényegében megszűnt.

| Az éjjeli menedékhelyeken megkérdezettek %-ában | | | | Az átmeneti szállásokon megkérdezettek %-ában | | |
|---|------|------|---|---|------|------|
| 1999 | 2000 | 2001 | | 1999 | 2000 | 2001 |
| 42,5 | 41,6 | 44,4 | Átlagos életkor (év) | 45,8 | 45,3 | 44,9 |
| 24 | 26 | 37 | 50 évesnél idősebb | 37 | 37 | 37 |
| 9 | 8 | 8 | Nő | 28 | 28 | 24 |
| 39 | 42 | 41 | Iskolai végzettsége legfeljebb 8 általános | 51 | 51 | 42 |
| 13 | 18 | 21 | Van társadalombiztosítási jövedelme | 39 | 38 | 31 |
| 64 | 66 | 77 | Mióta hajléktalan ? (hónapok száma) | 59 | 62 | 67 |
| 16 | 15 | 12 | Legfeljebb egy éve hajléktalan | 6 | 13 | 15 |
| 26 | 26 | 21 | Legfeljebb két éve hajléktalan | 12 | 26 | 26 |
| 38 | 37 | 31 | Legfeljebb három éve hajléktalan | 22 | 39 | 36 |
| 56 | 53 | 62 | Hány hónapja lakott utoljára lakásban ? (hónapok száma) | 60 | 61 | 67 |
| 71 | 64 | 63 | Személyi okok miatt vált hajléktalanná | 62 | 60 | 60 |
| 17 | 26 | 28 | Gazdasági okok miatt vált hajléktalanná | 28 | 30 | 31 |
| 83 | 85 | 80 | Egyedül él | 79 | 86 | 77 |
| 32 | 33 | 30 | Van vidéki állandó lakcíme (lakóhely) | 24 | 24 | 23 |
| 3 | 4 | 8 | Van vidéki ideiglenes lakcíme (tart. hely) | 1 | 6 | 1 |
| 72 | 63 | 65 | Munkaképes | 66 | 53 | 50 |
| 45 | 34 | 30 | Nincs rendszeres jövedelme | 17 | 16 | 9 |
| 42 | 48 | 49 | Van munkajövedelme | 43 | 47 | 56 |

A következőkben azokat a tényezőket tekintjük át, melyek inkább a hajléktalanok életmódjáról, a két szállástípus használatának módjáról szólnak: hogyan jutnak jövedelemhez, mennyi pénz áll naponta rendelkezésükre, milyenek az együttélési és társas kapcsolati viszonyaik, milyen segítséget, védelmet nyújtanak számukra a különböző szállások.

(Munkavégzés - rendszeres jövedelemszerzés) A hajléktalanságban élők egészségi állapota gyorsan romló tendenciát mutat, ezt a közvetlen tapasztalat is megerősíti. Mindkét szállástípusban élők körében erőteljesen növekedett a jövedelemszerzést akadályozó betegségben szenvedők aránya. Az átmeneti szállásokon élők egészségi állapot szerinti összetétele nagyobb mértékben romlott az elmúlt időszakban. Azonban ezzel együtt is csökkent a rendszeres jövedelemmel nem rendelkezők aránya, csökkent a tb. ellátásban részesülők súlya, viszont megnőtt a munkajövedelemből élők részaránya. Az éjjeli menedékhelyek lakói közül szintén egyre kevesebben nyilatkoznak úgy, hogy nincs rendszeres jövedelmük, e csoportban is határozottan növekedett a munkajövedelemmel rendelkezők aránya, körükben megnőtt a tb. ellátásban részesülők aránya is. A munkajövedelemmel rendelkezők arányának emelkedő tendenciája - különösen azonban a két intézménytípus közötti meglepően kis különbsége - azért is érdemel figyelmet, mivel a két szállástípus a rendszeres munkába járáshoz alapvetően eltérő lakhatási-szolgáltatási háttérrel nyújt. Óhatatlanul adódik a kérdés, hogy vajon az egyes szállástípusok szolgáltatási tartalmának meghatározásával, az ezekre vonatkozó előírásokkal nem kellene-e már reagálni e jelenségre?

(„Anyagi helyzet” - napi pénzköltés) A hasonló jövedelemszerzési pozíciót igazolja – a válaszok hitelességének minden módszertani problémájával együtt – az átlagos napi pénzköltés mértékének alakulása, mely az éjjeli menedékhelyeken élők körében 777–733–1085 Ft/nap volt 1999–2000–2001-ben, szemben az átmeneti szállásokon kérdezettek 615–558-901 Ft/nap átlagos értékével.

Három év alatt átlagosan mintegy 30 %-kal nőtt az a pénzmennyiség, amelyet a szálláshelyeken és közterületen kérdezettek egy-egy nap alatt felhasználhattak, vagyis az elkölthető összegek vásárlóereje - az átlagos inflációt figyelembe véve - nagyjából stagnál-csökken. A fiatalok az átlaghoz képest naponta több pénzt költenek, a növekedés aránya is nagyobb, az időseknél jóval kisebb mértékű a növeke-

dés, sőt a 70 év felettieknek gyakorlatilag ugyanakkorra átlagos összegből kellett naponta kijönniük, mint két évvel ezelőtt (470 Ft).

Viszonylag legtöbb pénzzel a vidéki városokból származók csoportja rendelkezik, s a csoportban/bandában élők is napi 1087 Ft-tal megelőzték a magányosan élőket. Ez talán visszaigazolja azt a napi tapasztalatunkat is, hogy a városban újrainduló építkezési konjunktúra városi napszámosai – a hajdani Teleki téri talicskával ácsorgó emberek utódai - bandákba (brigádokba) szerveződve rendszeresen helyet kérnek maguknak a főváros ingyenes, vagy olcsó hajléktalan szállóin. Részben ez is szerepet játszhat abban, hogy továbbra is az éjjeli menedékhelyek lakói rendelkeznek átlagosan a legtöbb pénzzel - miközben a közterületen megkérdezettek voltak leginkább pénzsűkében. A felhasználható összegek növekedési dinamikáját tekintve az önkormányzati szálláshelyek lakói állnak az első helyen, ami feltételezésünk szerint annak is köszönhető, hogy egyes szálláshelyeken úgy döntöttek, ezután az életerős fiatal embereket nem sorolják hátra a várakozólistákra, megvárva, amíg ők is kellőképpen elesettek lesznek.

Az ingyenes-olcsó intézmény-szívességi lakhatási mód *versus* biztonság/bizonytalanság *versus* pénzköltés/fogyasztás lehetséges átváltási stratégiáira még visszatérünk.

(*Kapcsolatok*) E kérdéssel külön is foglalkozunk tanulmányunk következő részében, itt továbbra is csak a két fő szállást nyújtó intézménytípusban élők közötti azonosságokat/különbözőségeket próbáljuk meg számba venni.

| | Az éjjeli menedékhelyeken | Az átmeneti szállásokon |
|---|----------------------------------|--------------------------------|
| | megkérdezettek | %-ában |
| Egyedül él | 80 | 77 |
| Csoportban/bandában él | 11 | 7 |
| Családtaggal él | 9 | 16 |
| Rendszeres társas-rokoni kapcsolata van | 58 | 67 |
| Baráti kapcsolattal rendelkezik | 58 | 54 |
| Szexuális kapcsolata van | 36 | 38 |
| Szociális munkástól kapott segítséget | 60 | 74 |
| Szálláshelyre segítség nélkül került be | 32 | 18 |
| Munkakeresésben nem kapott segítséget | 67 | 61 |
| Jövedelemszerzéshez nem kapott segítséget | 69 | 63 |
| Bűncselekmény sértettje volt | 46 | 35 |

Mindkét szállástípusban - részben ezen intézmények szerveződési módja miatt is - a lakók 4/5-e egyedül él, miközben azonban a csoportban/bandában élők aránya az átmeneti szállásokon lecsökkent az elmúlt két év alatt, az éjjeli menedékhelyeken súlyuk megduplázódott. A többség rendelkezik valamilyen rendszeres személyes, rokon kapcsolattal, ez az éjjeli menedékhelyeken élőkénél lényegében az ún. baráti kapcsolatokra korlátozódik, az átmeneti szállások lakóinak egy részénél rokon kapcsolatokkal is kiegészül.

A „*Ki segített Önnek ...*” kezdetű kérdésekre a válaszolók 2/3-a a szociális munkásokat említette - az éjjeli menedékhelyeken kicsit kevesebben, az átmeneti szállásokon többen, de mindkét helyen messze megelőzve a személyes-baráti-rokon kapcsolatok gyakoriságát. (A nyújtott szolgáltatások szempontjából elgondolkodtató, hogy a közterületen élők szinte ugyanolyan arányban számoltak be arról, hogy szociális munkás segítségét vették igénybe (59 %), mint éjjeli menedékhelyeken megforduló társaik.)

A segítség a megkérdezettek értékelése szerint elsősorban a szálláshelyre kerülés megkönnyítésében nyilvánul meg, sokkal kevésbé a munkakeresésben, vagy jövedelemszerzésben.

A sérelmükre valahol, valamikor elkövetett bűncselekmények gyakrabban fordultak elő az éjjeli menedékhelyeken megfordulók között (közel minden második megkérdezett esetében), mint az átmeneti szállásokon lakók körében (1/3-uk számolt be ilyen esetről). Talán ez is motiválhatja, hogy mintegy „önvédelemből” az éjjeli menedékhelyeken megfordulók gyakrabban szerveződnek csoportba/bandába. Bár éppen a csoportban/bandában élők gyakoribb közterületen alvása is eredményezheti áldozattá válásuk nagyobb valószínűségét.

Következtetések - egy újraértelmezési kísérlet

Összefoglalóan, immár nagy biztonsággal megállapíthatjuk, hogy *a két jellemző intézményes szállástípus használói - demográfiai összetételüket tekintve - nem mások*, a (korábbi) különbségek alapvetően az életkorral hozhatók összefüggésbe. A mára lezajlott kiegyenlítődés előidézője nyilvánvalóan az, hogy az átmeneti szállásokon megjelentek a fiatalabb, viszonylag rövid időn belül hajléktalanná vált emberek, az éjjeli menedékhelyeken pedig feltűntek az átmeneti szállásról különböző okok (pl. intézményi jogviszony lejárta, vagy tartós elhelyezés elutasítása) miatt kikerülő,

évek óta valamelyik szálláson lakó idősebb hajléktalanok. (A két szállástípus népességének homogenizálódásában véleményünk szerint - az FSZKI meghatározó részaránya miatt - szerepe van az átmeneti szállásokra történő bejutás, a beutalási rendszer, a beutalási prioritások, valamint az intézményi jogviszony-hosszabbítás irányelvei 1999-től történő megváltozásának is.)

Az életmódra jellemző mutatók összehasonlító elemzése alapján megalapozottan állítható, hogy *az ellátórendszer egymásra épülő elemeinek szakmai-szabályozási logikája az éjjeli menedékhelyek és az átmeneti szállások használatában nem érvényesül.* Óhatatlanul fölmerül a kérdés, hogy vissza-visszatérő „meglepődésünk” a nagyon is kétféle intézménytípus használóinak hasonlóságán-azonosságán vajon nem abból adódik-e, hogy még mindig az ellátórendszer kiépítésekor kialakult előfeltevésekből próbálunk meg kiindulni, keresve a *fedél nélküliek* számára rendelt közterületi ellátások, a hajléktalanságon „*átutazók*”, *krízis helyzetben lévők* ellátására hivatott éjjeli menedékhelyek, majd a mind tartósabb *lakástalan* élethelyzetek kezelésére létrehozott átmeneti és tartós bentlakásos intézmények időben is egymást követő rendszerének használói közötti különbségeket? Makacsul kísért a gondolat: nem csupán csalóka látszat-e az ún. egymásra épülve működő hajléktalanellátórendszer? *Vajon nem arról van-e szó, hogy a mára kialakult hajléktalanellátó rendszer inkább szól az azt létrehívó döntéshozók hajléktalanokról alkotott előfeltevéseiről, mintsem az intézményrendszert használók életének tényleges szerveződési módjáról?* Ebben az esetben nem kellene-e új alapokon végiggondolni, hogy kiknek, mire, s milyen segítségnyújtási formákat lenne indokolt működtetni?

A hajléktalanságot többnyire az alapvető életfeltételek, ezen belül is kiemelten a lakhatási feltételek terén fennálló hiányállapotként szokás leírni. Ez a megközelítés - mint elsőrendűen fontos tényező - a lakhatási feltételek pótlása/biztosítása irányába tereli a hajléktalanügyi problémakezelés logikáját. Ez az az - alapvetően nem helytelen csak éppen némileg egyoldalú, leszűkített - megközelítés, amely a *különböző szintű lakhatási feltételeket nyújtó* intézményeket a hajléktalanellátás központi strukturáló elemévé emelte.

Vizsgálatunk azonban immár visszatérően azt mutatja, hogy az intézményrendszer használóit nem az ellátórendszer azon pontján találjuk, ahol valamely tulajdonságuk - koruk, munkaképességük, jövedelmük, hajléktalanná válásuk ideje stb. – alapján várnánk (pontosabban, nem ott vannak, ahol az ellátásokat meghatározó szabályo-

zók előfeltevései szerint „a helyük” lenne) . Ez is azt mutatja - a közvetlen napi tapasztalattal megerősítve –, hogy *a különböző hajléktalanellátó intézményekkel kapcsolatba kerülők élete nem, illetve nem csak és kizárólag a szállások használata köré szerveződik*. A jelenleginél sokkal jobban figyelembe kellene vennünk, hogy az otthontalanok is folyamatosan törekednek mindennapi életvitelük szerveződése során a lakhatás valamifajta megoldása mellett egyéb szükségleteik kielégítésére is. Tapasztalataink szerint *a lakhatás mellett elsőrendűen ilyen a biztonságra, a társas és társadalmi magány oldására törekvés, a napi fogyasztás, létfenntartás megszervezése, az ehhez minimálisan szükséges jóságok (ennivaló, innivaló, ruha, gyógyszer stb.) megszerzése*.

Azzal a feltételezéssel élünk, hogy hajlék nélküli embertársaink életvezetési döntéseinek megvannak a maguk racionalitásai (vagy éppen irracionálisai), akárcsak mások döntései esetében. Létező erőforrásaik felhasználása során - másokhoz hasonlóan - „nyereségeik” maximalizálására, veszteségeik minimalizálására törekednek. A lakhatási feltételek, a fogyasztásra fordítható szabad jövedelmek, a társas kapcsolatok fenntartása, az ezekkel együtt járó biztonság-bizonytalanságihiány bizonyos korlátok között átválthatók egymásra. A jobb minőségű, tartósabb, esetleg biztonságosabb lakhatási feltételek (pl. egy ún. "fizetős" hajléktalanszálláson) ára a szabadon felhasználható források összeszűkülése. Ennek ellentettje, ha az átmeneti szálláson lakó kevéske pénzét „szabadon” elköltve, vagy munkáját megszakítva fizetési kötelezettségét nem teljesíti, s ennek „ára”, hogy kevésbé komfortos éjjeli menedékhelyre kell mennie. Hasonló átváltás történik akkor, amikor a hajléktalan személy szabad jövedelméből inkább a „bandában élés” közös költségeire áldoz, cserében élvezni a csoport által nyújtott védettséget, s ennek oltárán feláldozza intézményes lakhatási lehetőségét. Ebben az esetben a lakhatási feltételek társas kapcsolati erőforrásra válthatók, szállását, búvóhelyét megosztja másokkal, illetve pl. szíveslegi lakáshasználóként befogadják. Ez természetesen mindig jelentős alkalmazkodási kényszert jelent. Ellenkező esetben viszont, ha összes szabad jövedelmét maga fogyasztja el, nem ad kölcsön, átmeneti szállóra kíván bekerülni, esetleg előtakarékoságba kezd, ennek „ára” sokszor csoportkapcsolatainak a meggyengülése.

Szeretni - enni - lakni, ha nem adatik meg, hogy az emberi lét ezen alapvető szükségleteit akár csak részlegesen kielégítse valaki, akkor naponta választania (he-

lyettesítenie) kell. Még kevesebbet fogyaszt-e, hogy jobb, biztonságosabb körülmények között, pénz ellenében lakjon, lemondva párkapcsolatról, redukálva társas kapcsolatait, a szociális munkások intézményes segítségére támaszkodva. Vagy a biztonságosabb és talán kényelmesebb olcsó szállás helyett az ingyenes fapados marad, a maga kockázataival, de talán több jut fogyasztásra, fenntarthatók azok a kapcsolatok (ha vannak), melyek érdekében, „segítségével” akár máshol is megalhat egy ideig, olykor közterületen, vagy éppen valamilyen szívességi lakáshasználóként. A kényszerek nap mint nap felvetik ezeket az alternatívákat, és keményen behatárolják az átváltásokhoz kötődő döntési helyzetek szabadságfokát.

Milyen következtetések vonhatóak le mindebből? Azt gondoljuk, hogy többek között e megközelítés segítségével közelebb kerülhetünk annak megértéséhez, hogy miért nem azok és nem úgy használják a hajléktalanok ellátására létrehozott és alapvetően a lakhatásra szolgáló intézményeket, ahogy azt a rendszer kiépítéskori - és a szabályozás konzervativizmusa miatt máig is élő – előfeltevések alapján várnánk. Ezeknek az embereknek az élete sem kizárólag a lakhatás hiányáról szól (még ha mégoly elementáris is e hiány), hanem a biztonságról, társas kapcsolatokról, napi boldogulásról. Életmódjuk éppúgy egy sokdimenziós erőterben szerveződik, mint másoké, ráadásul az otthontalan - lakástalan - hajléktalan - fedél nélküli lét egymástól különböző formáiban.

Vagy vegyünk egy nagyon egyszerű, gyakorlatias példát: törvény írja elő, hogyan kell működnie egy *nappali* melegedőnek, vagy egy *éjjeli* menedékhelynek, hol, mit, hogyan, mennyiért kell biztosítani ezeken a helyeken a hajléktalanoknak. A *nappali* melegedőre vonatkozó szabályok abból indulnak ki, hogy éjjel minden hajléktalan valahol kipihente magát, de nappal is igénybe vehessen bizonyos szolgáltatásokat. Az *éjjeli* menedékhelyekre vonatkozó szabályok azt feltételezik, hogy a hajléktalanok mozgásképesek, reggel szépen felkelnek, elmennek dolgozni, gyűjtögetni, „elvanak” valahol, aztán visszatérnek megpihenni. Ezzel szemben nap mint nap találkozhatunk a nappali melegedőkben az éjszakai munka után asztalnál ülve pihenő/alvó hajléktalanokkal, vagy este/éjszaka a nyilvános helyekről közterületre kizorított, ott pusztán „tartózkodó” emberekkel. Ez alapján okkal gondolhatunk arra, hogy jobban megfelelné az igényeknek ha – jelzők nélkül – egyszerűen eseti alvásra szolgáló menedékhelyeink és pihenésre szolgáló melegedőink lennének, természetesen mindkettő éjjel–nappali nyitva tartással. Másik példaként: a tényleges intézmény-

használók összetételének vizsgálata azt is mutatja, hogy meg kellene fontolni az ingyenes átmeneti szállás, illetve a „fizetős” menedékhely iránt nyilvánvalóan meglévő kereslet kielégítését is. A biztonságos otthonból, ólmeleg hivatalból nézve a hajléktalanlét bizonyára nagyon is sematikus, esetleg borzalmas (vagy éppen elborzasztó), valójában azonban nagyon is sokféle, s ezen a szinten is sokféle igény, szükséglet, stratégia szervezi a túlélés lehetséges módozatait, melyekhez a mainál sokkal jobban alkalmazkodó támogatási formák kialakítására lenne szükség.

Megerősítő és kirekesztő kapcsolatok hálójában

Általános a közhiedelem, hogy a - sokszor mások segítségére szoruló - hajléktalanok magányosak, nincsenek kapcsolataik. Amellett, hogy ez sokuk esetében valóban igaz, a margón élők magányossága, vagy éppen társas kapcsolataik differenciált megértése egy külön tanulmányt is megérne.

(Család - gyerekek) A fővárosi hajléktalan emberek többségének van(nak) testvére(i), sőt, az átlagosnál gyakrabban származnak sokgyerekes családokból (családtörzsekből). A testvéri kapcsolatok azonban csak kisebb mértékben élő kapcsolatok: a megkérdezettek alig negyede találkozik rendszeresen testvérel. Minél több testvére van valakinek, annál inkább működik még ez a kapcsolat: a három, vagy több testvérrel rendelkezők 35 %-a szokott rendszeresen találkozni testvérel - esetükben ez nagyon is fontos támaszt jelenthet.⁸ Igen izgalmas további kutatási kérdés lenne, hogy hogyan alakult az ugyanabból a családból jött testvérek sorsa, miért éppen az a gyerek lett hajléktalan, akivel mi találkoztunk.

A hajléktalanságba sodródottak körében megszakad e sokgyerekes lánc - de azért nem teljesen. Többségüknek ugyan van gyermeke, de közülük csak minden második tartja is a kapcsolatot. Az egyikék több mint a felének (56 %) nincs gyermeke, viszont akiknek három, vagy több testvérük van, azok körében igen magas (48 %) a három, vagy annál több gyermekesek aránya. A hajléktalan nőknek átlagosan több gyerekük van, mint férfi sorstársaiknak, a három-, vagy többgyermekesek több mint fele (58 %) elvált, a nőtlenek-hajadonok 29 %-ának van gyermeke.

⁸ Sok (háromnál is több) testvére inkább a fiatal-középkorúaknak (20-40 évesek) van (40 %), az idősebbeknél ez kevésbé jellemző (28 %).

A megkérdezettek döntő többsége tartja a kapcsolatot valamelyik hozzátartozójával, elsősorban valamelyik testvérével, vagy gyerekével, esetleg szüleivel, ennél jóval kevésbé volt házastársával.

(Pár- és társas kapcsolatok) A hajléktalan ember egyedül, tömegben is magányosan él. Többségükre ez bevallásuk szerint is igaz. Többen vannak körükben azok, akiknek korábban volt már saját családjuk, párjuk (elvált, özvegy, vagy jelenleg is házas), mint azok, akiknek soha nem volt ilyen kapcsolatuk⁹.

A hajléktalan nők körében majdnem kétszer annyi a házas, háromszor annyi az özvegy, mint a férfiaknál, s harmad annyi a hajadon, az elvált, mint a férfiak körében.

⁹ A budapesti felnőtt népesség körében az 1996. évi Mikrocenzus szerint elvált 16 %, özvegy 5 %, házas 69 %, hajadon/nőtlen 10 %.

| | A kérdezettek százalékában |
|--|---------------------------------------|
| Van testvére | 77 |
| Hárman, vagy többen vannak testvérek | 50 |
| Nincs gyereke | 40 |
| Egy gyereke van | 24 |
| Kettő gyereke van | 22 |
| Három, vagy több gyereke van | 14 |
| Szokott találkozni ... testvérével | 24 |
| ... gyerekével | 21 |
| ... szüleivel | 17 |
| ... volt házastársával | 11 |
| ... egyéb rokkal | 8 |
| Nem szokott találkozni hozzátartozójával | 19 |
| Nőtlen, hajadon | 37 |
| Elvált | 46 |
| Özvegy | 6 |
| Házas | 11 |

A hajléktalan nők 32 %-a jelenleg is élettársával, saját családtagjával él együtt, miközben a férfiaknál ez az arány csupán 10 %. A különböző "lakhatási" helyzetben lévő hajléktalan emberek közül a közterületen élők körében a legmagasabb (25 %) az élettárral, családtaggal együtt élők aránya – köztudott, hogy a jelenlegi intézményi viszonyok között itt, az intézményeken kívül (a közterületen, parkban, utcán, kapualjban) van egyáltalán kényszerű "lehetőség" az együttlétre, a kapcsolat fenntartására.

(Baráti, haveri kapcsolatok) A megkérdezett hajléktalan emberek közül, elmondásuk szerint minden másodiknak van barátja: leggyakrabban a közterületen élőknek - mint láttuk, körükben a leggyakoribb a párkapcsolat, a csoportban élés is -, őket követik az éjjeli menedékhelyen éjszakázók, s éppen a sokszemélyes bentlakásos intézményekben élők a leginkább magányosak. Az életkor előrehaladtával együtt csökken az említett barátok száma, a legkevésbé van barátjuk az özvegyeknek, míg a házastárssal is bírónak vannak a leggyakrabban barátaik is.

(Szexuális kapcsolat) A megkérdezett hajléktalan emberek egyharmada említette, hogy van ilyen irányú kapcsolata: ez az arány a nőknél magasabb, körükben majdnem minden másodiknak van partnere. A jelenleg házasi családi állású hajléktalanok

felének (51 %) elmondása szerint nincs valóságos szexuális kapcsolata, ez a kapcsolat is az özvegyek körében a legalacsonyabb (29 %).

(Ünnep) Ki-ki - ha tehet - szerettei, barátai, ismerősei körében köszöntötte az új évezredet. Az általunk 2000. február 3-án megkérdezettek többsége (55 %) szállón lakó sorstársai körében szilveszterezett, 28 %-uk egyéb társaságot talált, minden hatodik fővárosi hajléktalan ember magányosan „ünnepelt”. A legmagányosabbak ezen az éjjelen az idősebb, rokon és családtag nélküli közterületen tartózkodók voltak.

(Segítő kapcsolatok) Az „Amióta hajléktalan, ki segített Önnek abban, hogy szállása, ennivalója, pénze, munkája legyen, ügyei elintézésében, pénzkölcsönzésben?” kérdésekre adott válaszok azt mutatják, hogy a hajléktalan létben a legfőbb segítséget a szociális munkások, a barátok, rokonok jelentik, s csak kisebb mértékben lehet számítani egyéb hivatalos személyekre, a hajléktalan társakra. A szociális munkások ügyintézésben, szálláshely- és ennivalószerzésben segítenek a legtöbbit, míg a barátokra, rokonokra elsősorban élelmiszerszerzésben, valamint pénzkölcsönzés terén lehet számítani. Jellemző, hogy legkevésbé éppen a munkakeresésben tudnak segítséget nyújtani akár a szociális munkások, akár a barátok, rokonok. A szociális munkások segítségnyújtása gyakorlatilag független attól, hogy ki, milyen baráti, rokoni kapcsolattal rendelkezik.

A hajléktalan lét során a rokoni, a szexuális kapcsolatok többnyire meglazulnak, leginkább a baráti kapcsolatok (és a szociális munkások jelenléte) azok, amelyek segíthetnek a hajléktalan lét viszontagságait túlélni¹⁰.

Sérelmek – atrocitások

Korábban olykor magunk is hajlamosak voltunk a sokdimenziós megfosztottságot jelképező hajléktalanságot úgy értelmezni, mint amely automatikusan együtt jár a „társadalmi magány” helyzetével. Felméréseink és tapasztalataink alapján ma már

¹⁰ A társas kapcsolatok vizsgálata alapján három csoport halvány körvonala rajzolódik ki. Az egyik csoportot a főként vidékről, szegény családból származók alkotják, akik folytatják a vidéki szegény életet: hajléktalanságuk kétlaki, az ingázókhoz hasonlatos, miközben saját „családot” alapítanak, egyre lazulnak háttér-családi kapcsolataik.

A másik csoport az egykék csoportja, akik állami gondozásuk megszűntével, és/vagy sérült voltak miatt kerülnek utcára. Ők zömében családalapítás *helyett* lesznek hajléktalanok.

A harmadik csoport tagjai látszólag jól működő, ép családokból kerülnek ki, a család "fekete báránnyaként" kerülnek az utcára

úgy látjuk, hogy hangsúlyosabban különbséget kell tennünk a „társadalmi magány”, kirekesztettség és a személyes kapcsolatok hiánya/megléte között. A hajléktalan emberek egy része személyesen is magányos, társtalan, egy részüknél e kapcsolatokat részben, nagyon is töredékesen pótolni tudják az intézményes kapcsolatok a szociális munkásokkal - nem elhanyagolható részüknél viszont az életben maradás elemi feltétele, életszerveződésük igen fontos összetevője, hogy rendelkezzenek valamifajta társas, személyes kapcsolatokkal¹¹.

(A hajléktalan emberek sérelmei) Éretlen fiatal-felnőttek egyre gyakrabban és élvezetesebben számolnak be történetekről, melyek kárvallottjai a „csövik”. A „csövizés” a szóbeszéd szintjén talán veszélytelen, bár tendenciáját tekintve hiba lenne alábecsülni a jelentőségét. Tény, hogy nagyon sok személyes beszámolót hallunk közterületen éjszakázó hajléktalan emberektől arról, hogy éjjelente a hazafelé tartók csak úgy kedvtelésből megverik őket. Mivel a hajléktalanokkal szemben a bűncselekmények elkövetése nem járhat különösebben nagy haszonnal, nagyon valószínű, hogy a bántalmazások gyakoriságának oka az, hogy az elkövetők büntetlenül maradnak.

E gyakorlati tapasztalatok indítottak arra bennünket, hogy 2001. február 3-án arról is megkérdezzük a Budapesten élő hajléktalan embereket, hogy milyen sérelmek, bántalmazások érték őket azóta, hogy nem lakásban laknak. Utcai bántalmazások, hajléktalanszállón történt verések és rendőri atrocitások után érdeklődtünk. Külön kérdéseket tettünk fel a bűncselekményre vonatkozóan, valamint a hajléktalanszállón tapasztaltakkal és a munkahelyi diszkriminációval kapcsolatban.

A két és félezer válaszadó kétharmada számolt be valamilyen sérelemről, legtöbben bűncselekményeket említettek: minden második kérdezettel szemben követtek már el valamilyen bűncselekményt amióta hajléktalan. Minden tizedik megkérdezett igennel válaszolt arra a kérdésünkre, hogy „Verték-e meg valamikor hajléktalanszállón?”, minden hatodik személy tett említést rendőröktől (vagy biztonsági emberektől) elszenvedett bántalmazásokról.

Kiket fenyeget leginkább az áldozattá válás, a bántalmazások veszélye? A válaszok azt mutatják, hogy minél régebb óta hajléktalan valaki, vagy minél több időt tölt az utcán, annál gyakrabban érik őt sérelmek. Bár a közterületen megkérdezettek több mint kétharmada számolt be valamilyen sérelemről, és 60%-uk ellen követtek el

¹¹ A kapcsolatok nélküli „magányos hajléktalan” vízióját próbálja felfesteni *Albert Fruzsina - Dávid Beáta: Ha elszakad a háló* (Új Mandátum, 2001.) c. könyve is, melynek módszertani

bűncselekményt, a válaszok azt mutatják, hogy a rég óta hajléktalanná vált, éjjeli menedékhelyeken alvók sincsenek sokkal kevésbé veszélyeztetett helyzetben. Mint látni fogjuk, ez utóbbi esetben a szállókon belül nem, de azokon kívül őket is gyakran érik bántalmazások. Vagyis a szállók léte önmagában nem tud védelmet nyújtani az azokon kívül történő atrocitások ellen, a sértetté válás önmagában a hajléktalan lét egyes formáival együtt járó megfosztottság velejárója.

A bántalmazottak aránya (%)

| A hajléktalanná válás óta eltelt hónapok száma | Közterületen | Éjjeli menedékhelyen alvók körében | Átmeneti szállón |
|--|---------------|------------------------------------|------------------|
| 0 - 12 | 63 | 48 | 40 |
| 13 - 24 | 71 | 64 | 54 |
| 25 - 36 | 69 | 67 | 48 |
| 37 - 48 | 68 | 73 | 59 |
| 49 - 60 | ¹² | 64 | 57 |
| 61 - 72 | 73 | 82 | 61 |

Az áldozattá válás veszélye azonban lényeges különbséget mutat a különböző helyzetben lévő hajléktalanok között. Igen kevés például a bántalmazottak aránya a hetven év felettiek között (mindössze 5 %), de a nők csoportjában még ennél is kevesebb¹³. Csak esetleges feltételezéseink lehetnek arra vonatkozóan, hogy az öregek és nők védettsége talán a segítő intézményeken keresztül is érvényesül.

Persze az sem egyértelmű, hogy ki milyen történéseket nevez, tart sérelmesnek. A közép- vagy felsőfokú végzettségűek jóval (10%-kal) magasabb arányban említettek velük szemben elkövetett bűncselekményeket, mint a kevesebb iskolával rendelkezők. Úgy tűnik, hogy a sérelmek érzékelés-küszöbének nagy eltéréseivel is számolnunk kell. A kimutatható (érezkelt) sérelmeken túl valószínűleg nagy számban akadnak olyan esetek, amelyeket a sértett nem realizált.

kritikája megint csak egy külön tanulmány tárgya kellene legyen.

¹² Öt fő alatti esetszám.

¹³ A nők esetében, a szálláshelyen történt verések kivételével, harmadával alacsonyabb a sérelmek (bántalmazások és a bűncselekmények) említése.

Emberi méltóság és diszkrimináció

A kérdezettek legritkábban a hajléktalan-szálláshelyeken belül (egymástól, vagy az ott dolgozóktól) elszenvedett sérelmeket említették („mindössze” a válaszadók 10%-a számolt be ilyen esetről)¹⁴. Mint látuk, a közterületen megkérdezettek több mint kétharmada számolt be valamilyen sérelemről, ezért számunkra legalább is kérdéses, hogy vajon ténylegesen az atrocitásoktól való félelem tartja-e távol a szállóktól a közterületeken éjszakázó hajléktalanok egy számottevő részét. Külön megkérdeztük azt is, hogy *„Előfordult-e olyan eset, hogy a hajléktalanszállón dolgozók nem vették emberszámba?”*. Átlagosan a megkérdezettek 14 %-a válaszolt erre a kérdésre igennel. (Nem meglepő, hogy a magasabb iskolai végzettségűek ilyen típusú sérelmekről is gyakrabban (30%) számoltak be.)

Munkánk során nagyon sok olyan panasszal találkozunk, mely munkahelyi sérelmekre, diszkriminációra utal. Ezért megkérdeztük azt is: *„Előfordult-e Önnel, hogy egy munkáltató nem alkalmazta, elbocsátotta, vagy kevesebbet fizetett, mert hajléktalan?”*. A megkérdezettek egyharmada válaszolt igennel erre a kérdésre. A bérfizetés megtagadása a hajléktalan emberek esetében önmagában is nagyon súlyos helyzetet jelent. A munkabér kifizetésének elmaradása mellett az alkalmazással kapcsolatos diszkriminációnak egy másik „legális” formája az, amikor valakit lakcím hiányára hivatkozva nem alkalmaznak, vagy mondvacsinált okokból elbocsátanak.

A hajléktalan emberekkel szembeni atrocitások olyan események, amelyek hátrányosan érintenek már egyébként is hátrányos helyzetű embereket. Nem tudjuk, hogy a lakás nélkülivé válásban milyen része van azoknak a bántalmazásoknak, sérelmeknek, amelyekről a már hajléktalan emberek nekünk beszámoltak. Egyes vélemények szerint a korábban elszenvedett sérelmek és a későbbi hajléktalanná válás között lényegesnek tekinthető összefüggés mutatható ki. Ha igaz az, hogy a sértett, akivel szemben igazságtalanság történt, mindaddig kívül van az „egyenlők” körén, amíg elégtételt nem szolgáltatnak neki, akkor a sérelmek ugyanazzal a következménnyel járnak az egyén szempontjából, mint a hajléktalanok közé tartozás: kirekesztődéssel.

A kirekesztett helyzet a bántalmazások szemszögéből egyfajta törvényen kívüli állapot rémképét is felveti. Természetesen senki nem akarja azt állítani, hogy egy haj-

¹⁴ A következtetésekkel azonban óvatosan kell bánnunk: a kérdőíveket a szálláshelyeken dolgozó szociális munkások vették fel.

léktalan embernek nincs lehetősége jogorvoslatra. Észre kell vennünk azonban, hogy a mozgástér alulnézetből egészen más¹⁵. Ha az ember belekerül abba világba, ahol szinte minden sorsszerűnek tűnik, akkor az egyéni érdekérvényesítés majd-hogynem értelmetlen dolognak látszik.

Adataink és a Hajléktalanok Jogvédő Fórumának¹⁶ eddigi tapasztalatai alapján azt látjuk, hogy a törvényes rend csak a szociális biztonság bizonyos szintje felett képes védelmet biztosítani. A hajléktalanság - otthontalanság nem csupán szimbólikusan jelenti a védelem és biztonság hiányát, hanem a mindennapok szintjén is konkrét védtelenséggel, kiszolgáltatottsággal párosul. Úgy látjuk, hogy a szükségletek minimális szintű kielégítésére irányuló segítségnyújtási eszközök (szálláshely, élelem biztosítása) önmagukban nem alkalmasak arra, hogy ezt a fajta társadalmi kirekesztődést megakadályozzák.

Sokaknak talán furcsa, de mi ma már azt gondoljuk, hogy „*a hajléktalan*” megjelölés maga is mára már stigmatizáló, kirekesztő, az egyes ember bonyolult és csak saját élethelyzetétől előítéletekkel megterhelve elvonatkoztató, negatívan általánosító kifejezéssé vált. Úgy látjuk, hogy ezt a különböző élethelyzetben lévő otthontalan, lakástalan, fedél nélküli emberek pontosan érzékelik. A megfosztottság és kirekesztettség egy pontján túl, valahol a margó szélén belátják, s vallják, hogy ők „*hajléktalanok*” (de nem „*csövik*” - tőlük még a hajléktalan emberek egy része is elhatárolja magát), a margó szélére sodródás előtt azonban még nem hajléktalanok, akkor sem, ha lakásuk nincsen.

¹⁵ George Orwell „*Csavargóként Párizsban és Londonban*” címmel nemrég magyarul is megjelent regényében az író saját élményei alapján érzékletesen írja le, hogy a nélkülözők világában a sérelmek miképpen illeszkednek bele a veszteségeknek abba sorozatába, amelyeket az érintettek percről-percre átélni kényszerülnek.

¹⁶ A Hajléktalanok Jogvédő Fórumát a Menhely Alapítvány keretében 2000. szeptembere óta működtetjük a Kürt utcai Ügyfélszolgálati iroda mellett.

| Az év során | | | | | | |
|----------------------------|--------------|-----------|----------|---------------|-----------|------------|
| 2000.02.03 | közterületen | szállón | lakásban | BV intézetben | kórházban | nincs adat |
| töltött hetek száma | | | | | | |
| Teljes | 8 | 29 | 7 | 1 | 4 | 3 |

Kor

| | | | | | | |
|--------------|----|----|----|---|----|---|
| --- 19 éves | 6 | 18 | 19 | 0 | 0 | 9 |
| 20 - 29 éves | 6 | 27 | 12 | 2 | 2 | 3 |
| 30 - 39 éves | 10 | 28 | 7 | 1 | 2 | 4 |
| 40 - 49 éves | 10 | 29 | 7 | 0 | 3 | 3 |
| 50 - 59 éves | 8 | 31 | 6 | 0 | 5 | 2 |
| 60 - 69 éves | 6 | 31 | 4 | 0 | 8 | 3 |
| 70 ---- éves | 3 | 27 | 4 | 0 | 15 | 3 |

Nem

| | | | | | | |
|-------|---|----|---|---|---|---|
| férfi | 9 | 29 | 7 | 1 | 4 | 2 |
| nő | 5 | 32 | 8 | 0 | 3 | 4 |

Legmagasabb iskolai végzettség

| | | | | | | |
|--------------|----|----|----|---|---|---|
| 8 ált. alatt | 11 | 21 | 5 | 1 | 9 | 5 |
| 8 ált. | 8 | 30 | 6 | 1 | 4 | 3 |
| ipari | 9 | 29 | 7 | 1 | 3 | 3 |
| közép | 7 | 29 | 10 | 0 | 3 | 3 |
| felsőfokú | 5 | 29 | 9 | 0 | 5 | 5 |

Hajléktalanná válás ideje

| | | | | | | |
|-------------------|----|----|----|---|---|---|
| egy éven belül | 4 | 16 | 24 | 1 | 2 | 5 |
| több mint tíz éve | 13 | 28 | 2 | 1 | 5 | 3 |

Tartózkodási hely az előző év azonos napján

| | | | | | | |
|---------------|----|----|----|---|----|---|
| közterület | 36 | 8 | 2 | 1 | 3 | 2 |
| önálló lakás | 5 | 12 | 28 | 1 | 2 | 4 |
| intézmény | 5 | 16 | 3 | 3 | 19 | 6 |
| hajl. szállás | 3 | 43 | 2 | 0 | 2 | 2 |

Jövedelemforrások

| | | | | | | |
|-----------------|----|----|---|---|---|---|
| nincs jövedelme | 19 | 19 | 8 | 1 | 2 | 3 |
| munkabér | 7 | 31 | 8 | 1 | 2 | 3 |

Egészségi állapot

| | | | | | | |
|---------------|---|----|---|---|---|---|
| munkaképes | 7 | 30 | 9 | 1 | 2 | 3 |
| munkaképtelen | 9 | 28 | 5 | 0 | 6 | 4 |

Kivel él együtt?

| | | | | | | |
|----------------|----|----|----|---|---|---|
| egyedül | 7 | 31 | 7 | 1 | 4 | 2 |
| csoporthoz | 18 | 19 | 6 | 1 | 6 | 2 |
| családtagokkal | 10 | 25 | 11 | 0 | 4 | 2 |

A kérdezés helye

| | | | | | | |
|---------------------|----|----|----|---|----|---|
| éjjeli menedék-hely | 7 | 30 | 9 | 1 | 2 | 3 |
| átmeneti szálló | 3 | 39 | 5 | 0 | 3 | 2 |
| bentlakásos int. | 7 | 15 | 6 | 0 | 20 | 4 |
| közterület | 29 | 8 | 10 | 1 | 2 | 3 |

